

БЮРОКРАТИЧНА СТРУКТУРА ПОВІТОВИХ СУДІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1797–1831 рр.)

Прихід Російської імперії на Правобережжя відкрив новий етап в історії регіону. Замість Речі Посполитої з її шляхетською демократією, слабкою королівською владою, виборною і незалежною судовою владою прийшло самодержавство зі своєю системою адміністративних і судових органів. Захопивши край верховна влада почала конструювати адміністративні і судові органи згідно «Учреждений для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. Павло I, заради лояльності місцевих еліт, модернізував імперську політику, пожертвувавши частиною судової влади. Тому в прикордонних Київській, Волинській та Подільській губерніях було відновлено окремі елементи річпосполитських судових процедур: виборність посадовців повітових і підкоморських судів, чинність Третього Литовського статуту і польських конституцій, польська мова в судах першої інстанції [6]. Загалом утвердження в регіоні здійснювалося шляхом забезпечення соціальної стабільності. Проте, виконати цю справу було неможливо без вирішення питання з шляхтою. Зіткнувшись з великим числом безземельної шляхти, влада намагалася змусити її служити державі, а не у магнатських маєтках. Для цього залучала її до державної служби, обіцяючи посади, чини і гроші та дворянські звання.

Фактично, верховною владою було вибудовано, а місцевою адміністрацією реалізовано для повітових судів, магістратів і ратуш дві структури – виборні посадовці і постійно діючий корпус судових посадовців і канцелярських службовців, які перебували на цивільній службі.

Враховуючи юрисдикцію повітових судів, яка охоплювала кримінальні і цивільні провадження і поширювалася не лише на шляхтичів, але і на державних селян, кріпаків і навіть духівництво, держава не могла залишити їх без контролю. Збереження річпосполитського принципу формування складу канцелярій повітовими суддями неминуче призвело б до ситуації, як і у випадку з підкоморськими судами, у яких було

відсутнім звітування, листування з іншими установами. Тому заради дотримання норм діловодного процесу і бюрократизації влада запровадила призначення службовців канцелярій.

Хоча кожних три роки до складу повітового суду обирався писар (нотар), але з боку губернського правління призначався секретар, який керував канцелярією і забезпечував передусім правильне документування судових рішень. На ці посади призначалися виключно шляхтичі, які закінчували повітові училища та набули досвід практичної роботи на нижчих посадах. 1828 р. секретарем Острозького повітового суду призначено 32-річного безземельного шляхтича О. Рожовецького, який після закінчення Луцького повітового училища служив в Луцькій римо-католицькій консисторії канцеляристом і одночасно перекладачем. Але менше, ніж за рік він залишив службу і протягом наступних п'яти років знаходився при письмових справах повітових маршалків. Лише після цього він вступив на службу до суду перекладачем і 1824 р. отримав чин колезького реєстратора, 1828 р., після призначення секретарем, - губернського секретаря, 1831 р. – колезького секретаря. Неодноразово заступав і виконував обов'язки острозького стряпчого [1, арк. 3 зв.—4]. З його та подібних йому формулярів можна дійти висновку про набуття спеціалізації на місці служби.

Вкажемо, що служба на нижчих посадах давала можливість шляхтичам отримувати класні чини. Повитчик Ковельського повітового суду губернський секретар Ф. Пухальський, 1793 р. н., службу розпочав канцеляристом у Ковельському суді. 1827 р. він отримав колезького реєстратора, 1831 р. став губернським секретарем. Очевидно, що власність батька (35 кріпаків) відкривала йому шлях до престижних виборних посад [2, арк. 2, 3, 13 зв.—14].

Централізаторська політика Миколи І охопила і канцелярії повітових судів західних губерній. Державна рада своїм рішенням 21 грудня 1827 р. уніфікувала склад повітових установ: секретар, по два повитчика (канцеляриста), підканцеляриста і копіїста. Причиною таких змін стала необхідність забезпечити успішне провадження кримінальних, слідчих і інших справ російською мовою. Їм передбачалась виплата жалування за рахунок сум, які збиралися на земські повинності [4].

Варто зазначити, що при цьому за найменшої можливості канцеляристи намагалися обійняти виборну посаду, адже це було ознакою більш високого становища. Для цього необхідно було,

передусім, відповідати майновому цензу. Частина канцеляристів, які або їх батьки мали необхідну власність, проходили службу на нижчих канцелярських посадах, беручи участь у виборах [5, арк. 245]. Обраний писарем Острозького повітового суду у 1826 р. 31-річний шляхтич А. Брадовський розпочав службу з 1813 р. у цьому ж суді адвокатом [3, арк. 5 зв.]. Наявність власності відкрила йому шлях до виборної посади.

Таким чином, верховна влада аби не втрачати нагляду за розглядом цивільних і кримінальних проваджень, вибудувала ще одну бюрократичну структуру в судах, значення якої в умовах формального судочинства було важливим. Схвалення місцевою адміністрацією чиновниками у повітові суди передусім молодих польських шляхтичів, які закінчили, в основному, повітові училища, можна розглядати продовженням імперської політики пошуку компромісу з місцевою елітою. За умови успішної служби вони тримали можливість набувати чергові чини і посади, але вже як чиновники на російській службі. Фактично, статська служба давала їм можливість легітимізувати себе і свій статус у новій державі.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області (ДАВО). Ф. 361. Оп. 1. Спр. 300. Арк.3 зв.–4.
2. ДАВО. Ф. 363. Оп. 1. Спр. 298. – Арк.2, 3, 13 зв.–14.
3. Державний архів Рівненської області. Ф. 22. Оп. 2. Спр. 31. Арк. 5 зв.
4. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2. Т. 2 (1827). № 1633.
5. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф. 484. Оп. 1. Спр. 12а. – Арк.245.
6. Шевчук А. Судове врегулювання поземельних відносин у Правобережній Україні (1797–1840 рр.). *Український історичний журнал*. 2020. №4. С. 29–45.